

Molnár Hella
Polgári Jogi Tanszék
Konzulens: Harmathy Attila

Uzsorás szerződés a gyakorlatban

A Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) uzsorás szerződésről rendelkező 202. §-a szerint, ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis. Az uzsorás jelleg nem köthető szerződéstípushoz. Leggyakrabban a kölcsön és hitelnyújtás körében fordul elő, amit az elmélet *hiteluzsorának* nevez. Bármely más visszerthes szerződés is lehet uzsorás, ilyenkor *reáluzsoráról* beszélünk. Az uzsora megállapításához objektív és szubjektív természetű *konjunktív* feltételek fennállása szükséges. A törvénybeli megfogalmazás meglehetősen tág, érdemes ezért megvizsgálni, a gyakorlatban mit is takarnak pontosan az egyes feltételek.

I. Objektív feltétel: feltűnően aránytalan előny kikötése a szerződés megkötésekor

1. Feltűnően aránytalan előny

a) Az objektív feltétel ismérvei a bírói gyakorlatban és a kommentárirodalomban¹ is *megegyeznek* a Ptk. 201. § (2) bekezdésében² szabályozott, a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás közötti *feltűnően nagy értékkülönbség* esetére biztosított megtámadhatóság fogalmi elemeivel. A 267. számú Polgári Kollégiumi állásfoglalás megszületése óta a feltűnően nagy értékkülönbség megállapítása már nem a bíróság által kirendelt igazságügyi szakértő szakvéleményében adott konkrét vételár és a tényleges vételár mechanikus összehasonlításából adódó százalékos eltérés. A *bíróságnak vizsgálnia kell* a szerződéskötés körülményeit, a szerződés egész tartalmát, a forgalmi (érték-) viszonyokat, az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokat, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás meghatározásának módját. A szerződő felek személyéhez kötött körülmények, a szerződés megkötéséhez fűződő érdekek figyelembe vétele mozgóvá teszi a 202. § és a 201. § (2) bekezdésének határvonalait.

A Ptk. 201. §-ában meghatározott megtámadhatóság és a 202. §-ba foglalt uzsoratilalom közös vonásaként említhető, hogy mindkettő a *szerződések visszerthességének vélelméhez*³ kapcsolódik.

¹ A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. (Szerkesztette: Gellért György) KJK-Kerszöv, Budapest 2000. (a továbbiakban: Kommentár) 680. p.

² „Ha a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ajándékozás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség, a sérelmet szenvedő fél a szerződést megtámadhatja.”

³ Ptk. 201. § (1) bekezdés: „A szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha a szerződésből vagy a körülményekből kifejezetten más nem következik – ellenszolgáltatás jár.”

b) A különbség több ponton is megmutatkozik a két tényállás között. Egyrészt az *érvénytelenségi jogkövetkezményekben* keresendő, az uzsora miatti *semmisség* hivatalból is megállapítható, a feltűnően nagy értékkülönbség megtámadhatóságot eredményez, korlátozottabban érvényesíthető. Másrészt az uzsora többletelemet tartalmaz, mivel szubjektív feltételt is megkövetel, a tényállása következésképp *szűkebb*. Harmadrészt, az objektív feltétel megfogalmazását vizsgálva megállapítható, a feltűnően aránytalan előny kikötése *tágabb* esetkör takar a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségénél.

Az utóbbi eltérés gyakorlati nézőpontból egyáltalán nem érzékelhető, pedig az *előny* nemcsak a szolgáltatások közötti értékkülönbség lehet, hanem bármilyen módon elért előnyös szerződési pozíció.⁴ A két tényállás megfogalmazásában nem ugyanazok a kifejezések szerepelnek, amiből arra lehet következtetni, hogy a törvényalkotó a normaszöveg megalkotásakor különbséget kívánt tenni az említett esetkörök között. A PK 267. számú állásfoglalásának köszönhetően a szolgáltatás és ellenszolgáltatás vizsgálata tekintettel kell legyen az eset összes körülményeire, a szerződésben foglalt jogok és kötelezettségek egyensúlyát a maga egészében értékeli. A bírói gyakorlat a feltűnően nagy értékkülönbséget kiterjesztően értelmezi, majd a Ptk. 201. § (2) bekezdésére szabott kritériumrendszert alkalmazni rendeli az uzsorás szerződés objektív fordulatára is. A törvényi szóhasználatból eredően elméletileg a logika fordított: az uzsora tényállási elemeként szabályozott feltűnően aránytalan előny a nagyobb halmaz, amelynek részét képezi a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy értékkülönbség.

c) A két ellentétes gondolatmenet nem jut azonos eredményre, csak hasonlóra. A szűkítő értelmezés esetenként a hitelezők számára hátrányos helyzetet teremt. Ha a hitelező az évekig tartó, a végrehajtás szempontjából is bizonytalan kimenetelű pereskedés helyett elengedi az adós tartozásának egy részét a többi megfizetése ellenében, uzsora címén a bíróság nem fogja a szerződést semmissé nyilvánítani. Ha a hitelező úgy engedte el a tartozás egy részét, hogy neki az adóssal szemben egyáltalán nem volt tartozása, azaz az *elengedés nem ellenérték fejében történt*, az általuk kötött egyezség nem volt visszterhes megállapodás. Aránytalan előny kikötéséről e körülmények között beszélni sem lehet, ahhoz egymással szembenálló szolgáltatások szükségesek. *Ingyenes szerződések* esetében a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő értékkülönbsége fogalmilag kizárt.⁵

Nem csak az ingyenes szerződések képezik gátját az uzsora megállapíthatóságának. Nem minősíthetők uzsorássá az olyan szerződések sem, ahol a *kikötött szolgáltatások értéke nem mérhető össze*. A *tartási szerződés* ún. „*szerecsse jellegű*” szerződés, melyben a szolgáltatások egyenértékűsége, az arányosság kérdése a szerződés érvényességét nem befolyásolja. Egyik alapvető eleme a kockázatvállalás, önmagában a feltűnő értékaránytalanság sem eredményez érvénytelenséget, így az uzsora megállapítása sem jöhet szóba.⁶ Az adott szolgáltatás és a kapott ellenszolgáltatás között feltűnően nagy értékkülönbség, illetőleg uzsorás vagyoni előny kikötésének ugyanis a szerződés megkötésének időpontjában kellene jelentkeznie. A tartási szerződésnél azonban a tartásra jogosulttal szemben a kötelezett huzamos ideig, a jogosult haláláig fennálló tartási kötelezettséget vállal. Így a kötelezett által vállalt tartási teher a szerződés létrejöttének idején általában még bizonytalan, mert a jövőbeni tartás értéke – a jogosult élettartamától függően – a kapott szolgáltatásnál lehet kevesebb, de lehet több is. A szerződés megkötésének idején tehát általában nem lehet megállapítani, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között van-e feltűnő értékkülönbség, illetőleg jelentkezik-e

⁴ Lásd MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről. (In: Liber Amicorum Studia L. Vékás dedicata, ELTE ÁJK, Polgári Jogi Tanszék, Budapest 1999.) 234. p.

⁵ Legf. Bír. Gf. I. 33 823/1993. sz. – BH 1996/6. sz. 326.

⁶ Legf. Bír. Pfv. II. 21 089/1997. sz. – EBH 1999/2. sz. 97., illetve régebről lásd Legf. Bír. P. törv. I. 20 783/1963. sz. – BH 1963/11. sz. 3769.

egyik fél javára aránytalan előny.⁷ Ugyanezen okok miatt kizárt az uzsora öröklési szerződésnél.

d) A feltűnő értékkülönbség és az uzsora jelenleg fennálló párhuzamos szabályozása kérdéses, meddig tartható fenn. Az új Ptk. mintájául szolgáló UNIDROIT Alapelvek⁸ és az Európai Alapelvek⁹ lehetővé teszik *súlyos értékaránytalanság* vagy *tisztességtelen előny* miatt a szerződés érvénytelenítését, adott esetben a bírósági szerződésmódosítást, de a megadott feltételek inkább egy tágabban felfogott uzsorás tényállást írnak körül.¹⁰

Az UNIDROIT Alapelvekben lefektetett szabály a szerződő félnek megtámadási jogot biztosít a szerződés egészére vagy önálló részére, ha a szerződéskötéskor az egész szerződés vagy az adott kikötés a másik fél részére igazságtalanul túlzott előnyt biztosított. Többek között ilyen eset, ha (a) a tisztességtelen előnyt kikötő féltől szerződő partnere függő helyzetben volt, oldalán gazdasági kényszerhelyzet, sürgető szükség állt fenn, nem rendelkezett kellő előrelátással, tudatlan volt, tapasztalatlan vagy hiányzott az üzletkötési jártassága, illetve (b) a szerződés természetéből vagy céljából ez következik.¹¹

Az Európai Alapelvek még egyértelműbben uzsorát fogalmaz meg, a másik fél helyzetének kihasználása elengedhetetlen feltételévé válik a túlzott haszon vagy tisztességtelen előny megállapításának. A 4. 109. szakasz (1) bekezdése a szerződés megtámadására jogosítja azt a felet, aki a szerződés megkötésének időpontjában (a) a másik féllel függő helyzetben vagy bizalmi viszonyban, gazdasági kényszerhelyzetben vagy sürgős szükséghelyzetben volt, nem rendelkezett kellő előrelátással, tudatlan, tapasztalatlan volt vagy nem volt üzletkötési jártassága, és (b) a másik fél ezt tudta vagy tudnia kellett, és a körülményeket, valamint a szerződés célját tekintve partnere helyzetét nagymértékben tisztességtelenül vagy túlzott hasznot elérve kihasználta.¹²

2. Kikötése a szerződés megkötésekor

Maga a kikötés elegendő az uzsora fennállásához, a feltűnően aránytalan előny realizálása már nem fogalmi elem. Szintén nincs szükség a sérelmet okozó fél által ténylegesen elszenvedett valamely hátrány bekövetkezésére. De vajon van-e jelentősége annak, hogy melyik fél kezdeményezte a feltűnően aránytalan előnyt magában foglaló ügyletet?

Bár a Ptk. szóhasználatában a sérelmet okozó félnek kell kikötnie a feltűnően aránytalan előnyt, a gyakorlatban a feltűnően aránytalan előny kikötésének fogalma nemcsak az ilyen

⁷ Legf. Bír. P. törv. V. 20 351/1974. sz. – BH 1975/5. sz. 220.

⁸ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 1994, illetve legújabb változatában UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004, Article 3. 10. – Gross disparity

⁹ Principles of European Contract Law, Article 4. 109 – Excessive benefit or unfair advantage

¹⁰ Az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója, a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. Határozatával elfogadott szöveg (In: Magyar Közlöny 2003. évi 8. szám melléklete, 121. p.)

¹¹ Art. 3. 10. (1) „A party may avoid the contract or an individual term of it, at the time of the conclusion of the contract, the contract or term unjustifiably gave the other party an excessive advantage. Regard is to be had, among other factors, to

(a) the fact that the other party has taken unfair advantage of the first party's dependence, economic distress or urgent needs, or of its improvidence, ignorance, inexperience or lack of bargaining skill, and
(b) the nature and purpose of the contract.”

¹² Art. 4. 109. (1) „A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract:

(a) it was dependent on or had a relationship of trust with the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, inexperienced or lacking in bargaining skill, and
(b) the other party knew or ought to have known of this and, given the circumstances and purpose of the contract, took advantage of the first party's situation in a way which was grossly unfair or took an excessive benefit.”

előnyt kezdeményező *aktív*, hanem az előnyt elfogadó *passzív magatartást* is felöleli. Ellenkező esetben mindazokat a szerződéseket érvényesnek kellene elismerni, ahol a sérelmet szenvedő fél, aki rendszerint tudja, hogy az uzsorás más körülmények között nem nyújtana neki kölcsönt, eleve felajánlja az uzsorás kamatot. Az előny tehát akkor is kikötött, ha a sérelmet szenvedő fél tesz e körben ajánlatot, és azt a másik fél – a másik helyzetének, az ajánlattétel indokának ismeretében elfogadja.

II. Szubjektív feltétel: a másik fél helyzetének kihasználása

1. A másik fél helyzete

a) Az uzsorát szabályozó, Ptk. előtti törvények és Ptk. tervezetek pontosan *körülírták*, melyek azok a helyzetek, amelyek kihasználása az uzsora megállapításához vezetnek. Az uzsoráról és káros hitelügyletekről szóló 1883. évi XXV. törvénycikk¹³, amely az uzsorát kizárólag büntetőjogilag értékelte, ilyen helyzetnek tekintette „*másnak szorultságát, könnyelműségét, tapasztalatlanságát*”. A Ptk. 1900-as tervezetének első szövege 957. szakaszában¹⁴ más sorrendben ugyan, de ezt a meghatározást szándékozott átültetni a polgári jogba.

Az 1932. évi VI. törvénycikk¹⁵ az uzsoráról – megteremtve a párhuzamos védelmet – bővítette a meghatározást, ilyen helyzet lehetett a szerződő fél szorult helyzetén, könnyelműségén, tapasztalatlanságán túl annak *értelmi gyengesége, függő helyzete vagy az uzsorás félnél betöltött bizalmi állása*. Az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat helyzet-meghatározása az értelmi gyengeség kivételével megegyezett az utóbbi felsorolással.¹⁶

A Ptk. 1959-es, eredeti szövege a hatályos rendelkezésekkel megegyező módon *nem konkretizált*. Az 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről 307. §-a továbbra is bűncselekményként szabályozta az uzsorát. Az uzsora *büntetőjogi* fogalmában a helyzet *szorult vagy függő helyzetet, tapasztalatlanságot, könnyelműséget, értelmi gyengeséget* jelentett. A Btk. taxatív felsorolta a helyzetkihasználás megállapításának alapjául szolgáló körülményeket, a Ptk. ilyen felsorolást nem adott, csupán általánosságban említette a másik fél helyzetének kihasználását. A *polgári jogi* uzsora *tágabb* lehetőséget adott a helyzetkihasználás megállapítására a büntetőjogi meghatározásnál, ezért akkor is meg lehetett állapítani, ha a büntetőeljárásban felmentő ítélet született.¹⁷ Az uzsora büntetési tényállása magában foglalta az uzsorás szerződés mindkét fogalmi elemét: a feltűnően aránytalan előnyt és a helyzet kihasználását. Ebből következően az a szerződés, amely az uzsora büntetést megvalósította, a Ptk. 202. §-a alapján is semmisnek minősült. Az uzsorás szerződés törvényi fogalmában nem szerepelt feltételként, hogy a cselekmény büntetést is megvalósítson, akkor is semmissé minősíthető tehát a szerződés, ha a cselekmény büntetést nem valósított meg, illetve annak büntetési minőségét a büntetőbíróság nem állapította meg.¹⁸

¹³ Lásd az 1. § (1) bekezdését.

¹⁴ „Semmis különösen minden oly szerződés, mely által az egyik fél a másik fél *tapasztalatlanságának, könnyelműségének vagy szorult helyzetének* (kiemelés tőlem – M. H.) felhasználásával a saját szolgáltatásának értékét aránytalanul meghaladó ellenszolgáltatást köt ki magának (uzsorás szerződés).

¹⁵ Lásd az 1. § (1) bekezdését.

¹⁶ 977. § (2) bekezdés: „Semmis az a szerződés is, amellyel valaki másnak *tapasztalatlanságát, könnyelműségét, függő vagy megszorult helyzetét vagy a nála elfoglalt bizalmi állását* (kiemelés tőlem – M. H.) kihasználva, a maga vagy harmadik személy részére a másik fél tetemes kárával ingyenes előnyt vagy aránytalan nyereséget köt ki vagy szerez.”

¹⁷ Budapesti Fővárosi Bíróság 46. Pf. 23 002/1963. sz. – BH 1964/4. sz. 3942.

¹⁸ Legf. Bír. P. törv. I. 20 180/1969. sz. – BH 1969/8. sz. 6141.

Mára a büntetőjogi védelem megszűnt, az uzsora ellen egyedül a Ptk. szélesen megfogalmazott tényállása véd. Bármely élethelyzet, amely a hátrányos tartalmú szerződés megkötésére készíti a felet és ezáltal alkalmas arra, hogy a másik fél azt kihasználva feltűnően aránytalan előny kikötését érje el, uzsorásnak minősülhet.¹⁹

b) A *bírói gyakorlat* az uzsora megállapításakor mégis *szűkítően értelmezi* a másik fél helyzetét. Úgy tűnik, az uzsora büntetői fogalma – amely az 1978. évi IV. törvény hatálybalépésével egyidejűleg megszűnt – a polgári jogi uzsora széles fogalmának szűkített gyakorlatában él tovább.

A hatvanas években – amint az előzőekben láthattuk – a bírói gyakorlat is hangsúlyozta a polgári jogi uzsorában rejlő tág lehetőségeket. Felismerte, hogy az uzsora jellemző sajátosságát – az objektív feltétel mellett – valójában alanyi mozzanatok adják meg. A törvény a másik fél kihasználására alapul szolgáló körülmény taxatív felsorolását mellőzi, az ugyanis másodlagos – s adott esetben közömbös – hogy a kihasználásra irányuló célzat reális megvalósulását lehetővé tevő hátrányos helyzet miben állott vagy miből adódott.²⁰

Napjainkra a helyzetnek *szorultnak, hátrányosnak* kell lennie, ellenkező esetben az uzsorára hivatkozás alaptalan.²¹ A szorult és hátrányos helyzet fogalmát a bíróságok felváltva, gyakorlatilag szinonimaként használják. Az esetekből csak az derül ki egyértelműen, mikor nem beszélhetünk szorult helyzetről. Az a tény, hogy a felek között huzamosabb ideje fennálló jogviszonyból eredően az adósnak a hitelezőjével szemben nagy összegű tartozása halmozódott fel, és a hitelező ennek ellenére nem kívánja megszakítani a szerződéses kapcsolatot, nem tekinthető olyan *szorult helyzetnek*, amelyből a hitelező csak számára kedvezőtlen „követelésbehajtásra” adott megbízással tudna szabadulni.²² A szorult helyzet pozitív meghatározásában segítséget nyújthat egy régebbi bírósági határozat, amely a büntetői uzsorafogalommal foglalkozott ugyan, de analógiaként figyelembe vehető. Eszerint szorult helyzetben az van, aki akár anyagi, akár erkölcsi okokból olyan kedvezőtlen körülmények között van, amelyben fennálló vagyoni kötelezettségének nem tud eleget tenni. Nemcsak a megélhetéshez szükséges javak hiánya vagy elégtelen mennyisége idézheti elő, hanem olyan – esetleg csak rövid ideig ható – körülmények összetalálkozása is, amelyek az esedékes kötelezettség teljesítését megnehezítik. A szorult helyzet nem azonosítható a vagyontalan, nélkülözéssel járó állapottal.²³

Több olyan közzétett bírói döntéssel is találkozhatunk, amely az uzsora megállapításának egyik objektív feltételeként azt követeli meg, hogy a szerződő fél *gazdasági helyzete válságos* legyen.²⁴ A helyzet ilyen szűk körre szorítása véleményem szerint kerülendő, mivel gátat szab nemcsak a jogalkotói elképzeléseknek, hanem az uzsora gyakorlati alkalmazhatóságának is.

c) A *kommentárirodalom* szerint²⁵ annak ellenére, hogy a Ptk. semmilyen szűkítő jelzöt nem határoz meg, nyilvánvaló, hogy a jogalkotó olyan helyzetekre gondolt, amikor valaki valamely hátrány elkerülése végett vagy a *hátrányos* helyzet közvetlen hatása alatt vállalja a terhes kikötést. Egyértelműen következik ez abból is, hogy maga a Ptk. indokolása is kimondja, a helyzetnek hátrányosnak kell lennie.

¹⁹ Menyhárd: i. m. 237. p.

²⁰ Legf. Bír. Bf. VI. 1168/1961. sz. – BH 1962/8. sz. 3246.

²¹ Legf. Bír. Gf. II. 32 453/2000. sz. – BH 2002/4. sz. 149.

²² Legf. Bír. Gfv. I. 33 080/1999. sz. – EBH 2001/1. sz. 436.

²³ Kaposvári Megyei Bíróság Bf. I. 501/1971. sz. – BH 1972/9. sz. 7188.

²⁴ A hivatkozott esetekben a bíróság válságos gazdasági helyzetet követelt ugyan, mégis a fennálló helyzet szorultságát vizsgálta. Lásd Legf. Bír. Gfv. I. 33 080/1999. sz. – EBH 2001/1. sz. 436., illetve Legf. Bír. Gf. I. 33 823/1993. sz. – BH 1996/6. sz. 326.

²⁵ Kommentár 680. p.

Az elmélet és a gyakorlat a helyzet hátrányos voltában tehát egyetért, az elméleti vita inkább akörül folyik, hogy hol kell a hátrányos helyzet határait megvonni. Van olyan nézőpont, amely a hátrányos helyzetet azonosítja a szorult helyzettel. Egy másik nézet olyan tényleges állapotot ért hátrányos helyzet alatt, amely a felet saját szempontjából hátrányos ügylet megkötésére készíti, hogy ezzel nagyobb hátránytól mentesüljön. Akad olyan álláspont is, amely úgy tartja, uzsora esetén rendszerint arról van szó, hogy valaki valamely hátrány elkerülése végett, vagy a hátrányos helyzet közvetlen hatása alatt vállalja a terhes kikötést.²⁶

Szorult helyzetről van szó, ha valaki maga vagy családja legszemélyesebb szükségletei kielégítésére – így többek között a létfenntartáshoz szükséges élelemre, ruházatra, lakbérre, rezsire – vesz igénybe hitelt. Bűncselekmény elkövetője (például a sikkasztó) is kerülhet szorult helyzetbe. Megállapítható a sérelmére elkövetett hiteluzsora, ha azért vesz fel uzsorakamatra kölcsönt, hogy kártalanítsa a sértettet felelősségének enyhítése vagy felelősség alóli mentesülése érdekében. Az uzsora megvalósulásához nem feltétlenül szükséges szorult helyzet fennállását megkövetelni, más a *kötelezett anyagi biztonságára kiható jelentős körülmény* vagy *személyes*, illetve *családi ok* is alapul szolgálhat.²⁷

A *házépítéshez* kért kölcsön uzsorás, ha az adós azért kezd el építkezni, mert másképp nem tudja megoldani szorult lakáshelyzetét. Ugyancsak hiteluzsorával állunk szemben, ha az építkező az építkezés folytatásához vesz fel uzsorakamatra kölcsönt, mert időközben hitelkerete kimerült és az építkezés abbahagyása súlyos kárral fenyeget. Ha az adós *gépkocsi* illetve *motorkerékpár megvásárlása* céljából vesz fel hitelt, a helyzet alkalmas lesz az uzsorára, ha foglalkozásának folytatásához szükséges az adott közlekedési eszköz, vagy munkahelyét más módon nehezen tudná csak megközelíteni. *Üdülésre* sor kerülhet egészségügyi okokból is, ezért az üdülés céljára felvett kölcsön is lehet uzsorás, ha annak valamennyi feltétele megvalósul. A feltételek fennállását pedig mindig a konkrét tényállás alapján kell vizsgálni.²⁸ A *könnyelmű* kiadások fedezésére adott kölcsönöket a többségi nézet főszabályként kizárja az uzsora köréből, kivételesen mégis megállapíthatónak tartja, ha valakinek az italozás, a szerencsejáték már annyira szenvedélyévé vált, hogy ennek következtében akaratereje meggyengült, könnyen befolyásolhatóvá vált.²⁹

d) Az *üzleti célra* nyújtott hitel is minősülhetett uzsorásnak a hatvanas évek elején, ha az iparos vagy kereskedő valamely okból az áru-, nyersanyagbeszerzéshez, az igen terhes üzleti tartozás kifizetéséhez szükséges összeget más módon nem tudta előteremteni. Ha a kisiparosok a törvényes, zavartalan üzletmenet, a tevékenység folyamatos biztosítása céljából kényszerültek (például betegség, nagyobb anyagkiutalás, önhibáján kívül előálló adótartozás stb.) hátrányos feltételek mellett a Ptk. 202. §-a alá vonható ügyletre – bár az életfenntartás szempontjából különös rászorultság nem is állt fenn – az uzsora megállapítására sor kerülhetett. Nem lehetett szó uzsoráról, ha az egyébként megfelelő jövedelemmel rendelkező kisiparos csupán nagyobb kereseti lehetőség biztosítására, nagyobb befektetések, üzletbővítés, vállalkozás céljára vette igénybe a hitelt.³⁰

A piaci viszonyok, a gazdasági élet szabályai az 1968-as új gazdasági mechanizmust, majd a rendszerváltást követően jelentősen megváltoztak. Változatlanul igaz, hogy ha a kölcsönt az adós üzleti haszonnal kecsesgető vállalkozásához veszi fel, annak gazdasági számításait – az ügyleti kamat és a várt megtérülés egybevetését – magának kell elvégeznie. Amennyiben gazdasági számításai nem váltak be, döntése kockázatát maga tartozik viselni, a

²⁶ A nézeteket ütközteti WEISS Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1969. 275. p.

²⁷ Kommentár 681. p.

²⁸ Kommentár 682. p.

²⁹ WEISS: i. m. 277. p.

³⁰ Legf. Bír. Bf. VI. 1168/1961. sz. – BH 1962/8. sz. 3246.

kölcsönt nyújtó személy felelősségre nem vonható.³¹ Az üzleti kockázat a másik szerződő félre nem hárítható át.³²

Vannak azonban olyan helyzetek, amelyek eleve magukban hordozzák a felek gazdasági pozícióinak olyan egyenlőtlenségét, amely a másik fél által kihasználható. A strukturális egyensúlyhiányt a jog igyekszik korrigálni, többek között *fogyasztóvédelmi* és *versenyjogi szabályokkal*. De vajon az említett jogszabályok és a Ptk. rendelkezései hogyan viszonyulnak egymáshoz? Semmissé nyilvánítható-e egy megállapodás uzsora címén, ha olyan megállapodásról van szó, amelynek megkötése a külön jogszabályban meghatározott szankciókkal jár? Az a tény, hogy valamely jogszabály bizonyos esetekre önálló szankciórendszert ír elő, nem zárja ki a Ptk. szankcióinak alkalmazását, hiszen háttérjogszabályról van szó.

Példaként említhető a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Tpv.) 10. §-a, amely szerint tilos a fogyasztó választási szabadságát indokolatlanul korlátozó üzleti módszerek alkalmazása. Ilyen módszernek minősül különösen, ha olyan körülményeket teremtenek, amelyek jelentősen megnehezítik az áru, illetve az ajánlat valós megítélését, más áruval vagy más ajánlattal történő tárgyyszerű összehasonlítását. A versenyfelügyeleti eljárás indítására a Tpv. 67. §-ának (4) bekezdése alapján – 2005. november elseje óta – a törvénybe ütköző magatartás elkövetésétől számított öt éven belül van lehetőség. Ha a Tpv. hatálya alá tartozó vállalkozó a 10. §-ban meghatározott tilalmat megszegi, és az áru tényleges értékének felmérését megnehezítő vagy lehetetlenné tevő módszerekkel köt szerződést az adott technikákban tapasztalatlan vásárlókkal, a versenyfelügyeleti eljárás eredményeképpen a 77. § (1) bekezdésében és a 78. §-ban található jogkövetkezmények alkalmazhatóak vele szemben. Ezzel együtt a vállalkozás által kötött szerződés semmissége is megállapítható, polgári perben, a Ptk. 202. §-a alapján, ha a feltűnően aránytalan előny és a másik fél helyzetének kihasználása egyértelműen megállapítható.

2. A helyzet kihasználása

a) A helyzet kihasználása a sérelmet okozó fél oldalán a bírói gyakorlat szerint *célzatos magatartást* követel meg. A szerződéskötéskor *ismernie kell* a másik félnek azt a helyzetét, amely az előnytelen szerződés megkötésére készíti. Tudatában kell lennie a másik fél anyagi helyzetével és egyéb körülményeivel. A helyzetkihasználás fogalma alá csakis valamilyen *rosszhiszemű, felróható* magatartás vonható³³, az uzsora tehát *minősített felróhatóságot* követel meg.

Az egyik közzétett ügyben³⁴ a felperes visszavásárlási jogának kikötése mellett eladta szövetkezeti lakását az alperesnek. Az ingatlan vételárából a felperes kölcsöntartozását rendezte. A felperes visszavásárlási jogával nem élt, hanem bírósághoz fordult, keresetében az adásvételi szerződés érvénytelenségének megállapítását kérte annak uzsorás voltára hivatkozással. A jogerős ítélet nem találta bizonyítottnak sem a feltűnően aránytalan értékkülönbséget, sem a felperes helyzetének kihasználását. Utóbbit azért nem, mert az alperes kétségtelenül értesülhetett ugyan az adásvételi szerződés megkötésekor arról, hogy a felperesnek nagy összegű tartozása áll fenn; ebből azonban nem következik, hogy a

³¹ Lásd Csongrád Megyei Bíróság 5. Pf. 21 005/2002/5. sz., illetve Legf. Bír. Gfv. I. 32 186/1997. sz. – BH 1999/4. sz. 176.

³² Legf. Bír. Pf. V. 20 531/1995. sz. – BH 1996/5. sz. 257.

³³ Legf. Bír. P. törv. I. 21 287/1963. sz. – BH 1964/7. sz. 4055.

³⁴ Legf. Bír. Pfv. VI. 20 276/1997. sz. – BH 1998/6. sz. 275.

szerezést a felperes helyzetének kihasználásával kötötte volna, mivel annak tartamára vonatkozó megállapodás a felek között már korábban létrejött.

A felperes felülvizsgálati kérelmében előadta, hogy szorult anyagi helyzetbe került, melyben az alperes és barátai „kézről kézre” adták. Egyiküknek a tartozását csak úgy rendezhette, ha azt a másikuk a társától – rátéve a maga kamatát és költségét – megvásárolta, e kölcsönöknek a fedezete volt a perbeli ingatlan. Az alperes védekezésében arra hivatkozott, hogy ő a felperest jó anyagiakkal rendelkező üzletembernek ismerte, aki ingatlanát egy újabb vállalkozásához szükséges pénz előteremtése érdekében idegenítette el. A Legfelsőbb Bíróság a felülvizsgálati kérelmet nem találta alaposnak. Önmagában az a körülmény, hogy az alperes ismerte a szövetkezeti lakás értékesítésének okát, nem jelenti azt, hogy a magát jó üzletemberként jellemző felperes szorult helyzetére egyáltalán gondolnia kellett volna. A helyzetkihasználás eszerint a gyakorlatban a sérelmet okozó fél részéről *tudatos* magatartást³⁵ feltételez, ami *többet* jelent a sérelmet szenvedett fél körülményeinek ismereténél.

b) A helyzetet nehezíti, hogy az egyik oldalon az adósoknak nem áll érdekükben szorult helyzetüket feltárni a hitelezők előtt, a másik oldalon a hitelezők általában nem ismerik a szerződés megkötésének konkrét célját, sőt az is előfordulhat, hogy magát az adóst sem. A másik fél helyzetének feltétlen ismerete ebből következően korrekcióra szorul.

Az egyik megoldás szerint az uzsora megállapításához elegendő, ha a sérelmet okozó félnek a *körülményekből ismernie kellene* azt a helyzetet, ami a sérelmet szenvedő felet a szerződés megkötésére indítja. Vélelmet ugyan nem alapít, de bizonyos helyzetekben megfordítja a bizonyítási terhet, azaz a sérelmet okozó félnek kell bizonyítania, hogy a fennálló körülményeket ténylegesen nem ismerte.³⁶ Ha a feltűnően aránytalan előnyt kikötő szerződést a felek úgy kötik meg, hogy nem kerülnek szóba közöttük azok a körülmények, amelyek miatt az egyik fél különösen érdekelt a szerződés megkötésében, és a másik fél olyan tényeket sem ismer, amelyekből erre alappal következtethetett volna, a szerződés uzsorás jellegének megállapítása kizárt.

A másik megoldás önmagából a *kikötött előny aránytalanságából vélelmezi* a helyzet kihasználását. Ezzel a nézettel azért nem lehet egyetérteni, mert az uzsora fogalmát objektivizálja.

c) Az irodalomban előfordult olyan álláspont,³⁷ amely az uzsorává minősítés szempontjából jelentőséget tulajdonított annak, hogy a feltűnően aránytalan előnyt kikötő fél rendszeresen, visszatérően köt-e ilyen ügyleteket. Eszerint ha a kölcsönvevő kisebb összegű kölcsönt magas kamat ellenében olyan személytől kap, aki úgy ismert, hogy uzsorakamatra kisösszegű kölcsönöket nyújt, az uzsora megállapítható. Annak bizonyítására már nincs szükség, hogy az adós mire fordította a felvett kölcsönt, és a hitelező erről tudott-e. A törvényi szövegből véleményem szerint ez a kritérium semmiféleképpen nem vezethető le, sőt annak gondolatmenetével egyenesen szembehelyezkedik.

Ennek ellenére a gyakorlatban is megjelent, közzétett bírói döntésben. Annak megállapítása érdekében, hogy a helyzetkihasználás megállapítható-e, a szerződés valóban uzsorás-e, fel kell deríteni a szerződés összes körülményeit, a kölcsön célját, a felek egyéniségét, gazdasági tevékenységét, vagyoni helyzetét, azt, hogy a kölcsönt nyújtó fél szokott-e másoknak törvényes mértéket meghaladó kölcsönöket folyósítani, hogy a másik fél már másoktól is vett-

³⁵ Lásd még Legf. Bír. Gf. I. 33 823/1993. sz. – BH 1996/6. sz. 326. Szubjektív feltételként a másik fél helyzetének célzatos, tudatos (e kettő között nem tesz különbséget) kihasználását követeli meg.

³⁶ MENYHÁRD: i. m. 239-240. p.

³⁷ CIESLAR Viktoré, idézi Weiss: i. m. 283. p.

e fel kölcsönöket, milyen feltételekkel, azokat visszafizette-e stb.³⁸ A bizonyításra adott iránymutatásban nem is lenne semmi kivetnivaló, ha a büntetőjogi uzsora megállapítását célozná, és nem valamely szerződés uzsorássá minősítését.

A *tényállás felderítése* uzsorás szerződéseknél rendszerint igen nehéz. Ilyen ügyekben is a bizonyítást különös gonddal kell lefolytatni. Hiteluzsoránál az uzsorás kamatot a szerződés eleve a kölcsöntőke összegéhez adja hozzá, reáluzsoránál sem adnak jellemzően tárgyi bizonyítékként felhasználható elismervényt a feltűnően aránytalan előnyt tartalmazó ellenszolgáltatásról, a perbeli adatok mérlegelése mégis megállapíthatóvá teheti a szerződés uzsorás jellegét. Éppen ezért részletesen ki kell hallgatni a peres feleket, továbbá mindazokat a személyeket, akik a szerződés megkötésénél közreműködtek, vagy arról akár közvetett módon is tudomást szereztek. Fel kell tárni a szerződés hátterét, valamennyi lényeges körülményét, a sérelmet szenvedett fél szerződéskötés kori helyzetét.³⁹ Meg kell vizsgálni, hogy a szerződő felek korábban ismerték-e egymást, milyen viszonyban álltak, a sérelmet okozó fél ismerhette-e a másik fél körülményeit. Ha önmagukban a közvetlen bizonyítékok nem meggyőzőek, a bizonyításnak ki kell terjednie a közvetett bizonyítékok feltárására is. Különös jelentősége van a bizonyítási nehézségekből adódóan a felek szavahihetőségének, perbeli magatartásának, főként annak, hogy a perben mennyiben segítettek elő vagy hátráltatták a valóságnak megfelelő tényállás felderítését.⁴⁰

d) Ha a szubjektív mozzanat bizonyított, de az objektív feltétel nem, a szerződés semmissé nyilvánítására sor kerülhet a Ptk. 200. § (2) bekezdésének második mondata⁴¹ alapján. Rendszertani alapon az uzsoratilalom függetlenített a *nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző* szerződések semmisségétől, a tartalmi kapcsolatot azonban nehéz lenne tagadni.

A *német BGB*⁴² az uzsorás szerződéseket a jó erkölcsbe ütköző szerződések egyik megjelenési formájaként szabályozza. A jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmához képest az uzsora szubjektív jellegű többlettényállást – a másik fél törvényi tényállásban meghatározott okból eredő hátrányos helyzetének kihasználását – kíván meg.

Az 1900-as tervezet a jó erkölcsbe ütköző és az uzsorás szerződéseket egymást követő szakaszokban helyezte el⁴³, az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat már nem⁴⁴. Jelenlegi fogalma végképp elszakadt a jó erkölcsbe ütköző szerződések semmisségét deklaráló generálklauzulától. Valamely szerződés vagy jogügylet tartalmánál, illetve joghatásainál fogva, vagy a felek által elérni kívánt közös cél miatt minősülhet nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző szerződésnek. Ez a semmisségi ok nem azonosítható és nem is helyettesíthető a másik fél helyzetének – aránytalan előny kikötése mellett történő kihasználásával.⁴⁵ Ellenkező esetben az uzsora önálló szabályozására nem is lenne szükség. A nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközés azonban tartalmilag a társadalom fejlődésével változik, a bírói gyakorlat által nem pontosan körvonalazott semmisségi ok. Az uzsora fogalma kevésbé függ a társadalmi értékrend változásától, tartalma a bírói gyakorlatban – a törvényi megfogalmazáshoz képest

³⁸ Legf. Bír. P. törv. I. 21 287/1963. sz. – BH 1964/7. sz. 4055.

³⁹ Legf. Bír. P. törv. I. 20 048/1964. sz. – BH 1964/7. sz. 4056.

⁴⁰ Kommentár 681. p.

⁴¹ „Semmis a szerződés akkor is, ha nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik.”

⁴² A BGB 138. § (1) bekezdése szerint azok a jogügyletek, amelyek a jó erkölcsbe ütköznek, semmiek. A 138. § (2) bekezdése semmisnek nyilvánítja azokat az uzsorás jogügyleteket is, amelyeket valaki a másik fél nagyfokú akaratgyengeségét, ítélőképességének hiányát, tapasztalatlanságát vagy kényszerhelyzetét kihasználva köt meg, és ezzel a maga vagy harmadik személy javára szolgáltatásához képest feltűnően aránytalan ellenszolgáltatást köt ki vagy fogad el.

⁴³ Lásd a 956. és a 957. §-t.

⁴⁴ A jó erkölcsbe ütköző szerződésekről a 973. §, az uzsoráról a 977. § rendelkezett.

⁴⁵ Legf. Bír. Pfv. VI. 20 984/1999. sz. – BH 2001/10. sz. 473.

meglehetősen szűken, de – pontosan meghatározott, ezen felül még az alkalmazandó jogkövetkezményeket illetően is eltér a többi érvénytelenségi októl.

III. Tanulságok

Az uzorás szerződés törvényi feltételeinek a bírói gyakorlatbeli erősen szűkítő értelmezéséből látható, hogy az esetjog koránt sincs összhangban a törvényszöveggel. A bíróságok szemmel láthatóan nem élnek a jogalkotó adta tág keretekkel.

Az összhang megteremtése két módon lehetséges. Egyrészt a bírói gyakorlat a jövőben túlléphetne önmaga szabta keretein és rugalmasabban értelmezhetné a Ptk. 202. §-át. Másrészt a Ptk. kodifikációja alkalmat adhat arra, hogy a jogalkotók – a gyakorlat igényei előtt meghajolva – újrafogalmazzák az uzoráról szóló szakaszt.

Nézetem szerint az előbbi út – bár teljes mértékben járható, de – meglehetősen idealisztikus. A közzétett bírói döntések elméletileg ugyan még a bíróságokat sem kötik, gyakorlatilag az egységes joggyakorlat megteremtését segítik elő, így a bíróságok ezekhez tartják magukat. Az elmúlt években nem volt példa nélküli a fordulat bekövetkezése valamely jogértelmezési kérdésben, de ezen a területen eddig még nem tapasztalható elmozdulás.

Az ellenérték nélkül történő követelés-elengedés, az ingyenes ügyletek kirekesztése az uzorás szerződések köréből – amint erről korábban szó volt – olyan szűkítő értelmezés, amely a gazdasági életet hátrányosan befolyásolhatja. A másik fél helyzetének a bíróságok által megkövetelt szorult volta kizárttá teszi az uzorává minősítést anyagilag kedvező pozíciójú felekkel szemben. A szűkítés tehát összességében több hátránnyal jár, mint előnnyel. Mégis megfontolandó, hogy az új Ptk. változtasson a megfogalmazáson. Mi értelme a törvény szintjén ragaszkodni az előny kitételhez, ha értékkülönbséget értünk rajta? Mi haszna van a helyzetet törvényileg jelző nélkül hagyni, ha a gyakorlatban hátrányosnak kell lennie?

A kodifikáció során újra kell gondolni a feltűnő értékkülönbség szabályával való kapcsolatot. A jogegységesítés – előzőekben ismertetett – eredményei és a megváltozott piaci viszonyok hatására a feltűnő értékkülönbség szabályát meg kell változtatni. Kérdés, hogy az újrafogalmazás mennyiben enged teret még egy önálló, uzorát szabályozó tényállásnak.

A jogalkotás kapcsán azt is figyelembe kell venni, hogy az uzora a büntetőjog által már nem védett. 1959-ben a polgári jogi uzora általános megfogalmazása mellett létezett egy szűkebb büntetési uzora tényállás, a kettő együtt teremtett jogi védelmet. A bűncselekmény megszűnése nem eredményezett változtatást a Ptk. uzoráról rendelkező szakaszában, a gyakorlatban viszont a konjunktív feltételek értelmezése egyre szűkült.

Mindent összevetve, a jövőben az uzoráról szóló szakasz valószínűleg ebbéli megfogalmazásában megmarad, a Koncepció ezidáig nem tervez változtatást a szövegben. A bíróságokon tehát a sor, hogy a törvényi rendelkezéseket szövegűen értelmezzék, segítségükkel az uzorás szerződés a gyakorlatban is elnyerheti méltó jelentését.

Felhasznált irodalom

1. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. (Szerkesztette: Gellért György) KJK-Kerszöv, Budapest 2000. 679-683. p.
2. Az új Polgári Törvénykönyv Konceptiója, a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Korm. Határozatával elfogadott szöveg (In: Magyar Közlöny 2003. évi 8. szám melléklete, 120-122. p.)
3. MENYHÁRD Attila: Az uzsorás szerződésről. (In: Liber Amicorum Studia L. Vékás dedicata, ELTE ÁJK, Polgári Jogi Tanszék, Budapest 1999. 223-240. p.)
4. MENYHÁRD Attila: Jó erkölcs, uzsora, értékarányosság. (In: Jogi Tanulmányok 2002. ELTE ÁJK, Budapest 249-308. p.)
5. Principles of European Contract Law
(<http://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.1998/doc.html> – 2006. 04. 14.)
6. WEISS Emilia: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1969. 273-286. p.
7. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 1994
(<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles1994/fulltext.pdf> – 2006. 04. 14.)
8. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004
(<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf> – 2006. 04. 14.)

Felhasznált jogszabályok

1883. évi XXV. törvénycikk az uzsoráról és káros hitelügyletekről
A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete, Első szöveg, Grill Károly cs. és kir. udv. Könyvkereskedése, Budapest 1900.
Magyarország Magánjogi Törvénykönyve, a m. kir. igazságügyminiszter által 1928. március 1-jén az Országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslat, Budapest 1928.
1932. évi VI. törvénycikk az uzsoráról
1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról

Felhasznált bírósági határozatok

BH 1962/8. sz. 3246. – Legf. Bír. Bf. VI. 1168/1961. sz.
BH 1963/11. sz. 3769. – Legf. Bír. P. törv. I. 20 783/1963. sz.
BH 1964/4. sz. 3942. – Budapesti Fővárosi Bíróság 46. Pf. 23 002/1963. sz.
BH 1964/7. sz. 4055. – Legf. Bír. P. törv. I. 21 287/1963. sz.
BH 1964/7. sz. 4056. – Legf. Bír. P. törv. I. 20 048/1964. sz.
BH 1969/8. sz. 6141. – Legf. Bír. P. törv. I. 20 180/1969. sz.
BH 1972/9. sz. 7188. – Kaposvári Megyei Bíróság Bf. I. 501/1971. sz.
BH 1975/5. sz. 220. – Legf. Bír. P. törv. V. 20 351/1974. sz.
BH 1996/5. sz. 257. – Legf. Bír. Pf. V. 20 531/1995. sz.

BH 1996/6. sz. 326. – Legf. Bír. Gf. I. 33 823/1993. sz.
BH 1998/6. sz. 275. – Legf. Bír. Pfv. VI. 20 276/1997. sz.
EBH 1999/2. sz. 97. – Legf. Bír. Pfv. II. 21 089/1997. sz.
BH 1999/4. sz. 176. – Legf. Bír. Gfv. I. 32 186/1997. sz.
EBH 2001/1. sz. 436. – Legf. Bír. Gfv. I. 33 080/1999. sz.
BH 2001/10. sz. 473. – Legf. Bír. Pfv. VI. 20 984/1999. sz.
BH 2002/4. sz. 149. – Legf. Bír. Gf. II. 32 453/2000. sz.